

Nina Bednarczyk

Sylwia Frucz

III rok grupa chorwacka

**Polskie przekłady poematu Ivana Mažurancića
pod tytułem *Smrt Smail-age Čengića* i ich recepcja w
Polsce**

Spis treści

1. Polskie przekłady poematu Ivana Mažurancica <i>Smrt Smail-age Čengića</i>	3
2. Twórczość Ivana Mažurancica oraz sylwetki tłumaczy: Władysława Syrokomli oraz Antoniego Bogusławskiego.....	4
3. Cechy gatunkowe poematu <i>Smrt Smail-age Čengića</i> , podział na pieśni oraz przekład ich nazw na język polski	5
4. Porównanie oryginału oraz przekładów Władysława Syrokomli i Antoniego Bogusławskiego	6
5. Recepcja poematu Ivana Mažurancica <i>Smrt Smail-age Čengića</i> w Polsce.....	7
6. Bibliografia	14

1. Polskie przekłady poematu Ivana Mažurancica *Smrt Smail-age Čengića*

Smrt Smail-age Čengića to największe dzieło Ivana Mažurancica. Zostało ono opublikowane w 1846 roku w Karlovcu na łamach czasopisma „Iskra”. Doczekało się serii translatorskiej, to znaczy, że zostało przetłumaczone przynajmniej dwa razy. Najwcześniej poemat ten został przełożony w Czechach przez Josefa Kolára. Na podstawie tej wersji polski poeta i tłumacz, który pasjonował się twórczością ludową – Władysław Syrokomla dokonał pierwszego polskiego przekładu w 1862 roku. Gdy przypadkowo natrafił na utwór Mažurancica był nim bardzo zainteresowany i napisał o nim artykuł, w którym dokonał dokładnej analizy poematu. Nie znał języka chorwackiego, więc poemat przetłumaczył na podstawie wersji czeskiej. W 1862 roku na łamach „Kuriera Wileńskiego” ukazał się jego przekład pod tytułem *Śmierć Agi Izmaela Czengisa*. Zawarł on w nim sens utworu, jednak pod względem treści czasami znacznie odbiegał od oryginału. Później przez długi czas nikt nie przełożył ponownie poematu Mažurancica. Dopiero w 1896 roku dokonał tego tłumacz i słowianofil – Bronisław Grabowski. Jego przekład uznaje się w stosunku do oryginału za wierny pod względem treści, a przeciętny artystycznie¹. W *Obrazie literatury powszechnej w streszczeniach i przekładach* ukazała się część jego tłumaczenia, a mianowicie II pieśń w całości oraz III i IV we fragmentach. Tłumaczenie to jednak nie jest szeroko znane i rozpowszechnione. Nowy przekład pojawił się dopiero w okresie międzywojennym dzięki zainicjowanej przez Julija Benešicia serii wydawniczej Biblioteka Jugosłowiańska, w której miały ukazywać się przekłady utworów z literatur trzech narodów Jugosławii: serbskiej, chorwackiej i słoweńskiej. W pierwszym tomie tego wydawnictwa w 1931 roku ukazało się nowe tłumaczenie autorstwa Antoniego Bogusławskiego. Zostało ono dokonane na podstawie filologicznego przekładu Benešicia i poprzedzone było przedmową Milutina Cihlara-Nehajeva. Tytuł został dosłownie przetłumaczony jako *Śmierć Smail-agi Czengicia*. W 1972 roku ukazał się ponownie przekład Bogusławskiego wraz z opracowaniem i przedmową Józefa Magnuszewskiego. Jest to jedyny utwór napisany w całości przez tego romantycznego twórcę, który został przetłumaczony na język polski².

¹ Por. Józef Magnuszewski: *Wstęp*. W: Ivan Mažurancić: *Śmierć Smail-agi Czengicia*. Przeł. Antoni Bogusławski, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 1972, s. 49.

² Por. W. Kot: *Polskie przekłady poematu Ivana Mažurancica „Śmierć Smail-agi Čengića”*. W: *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowej*, Polska Akademia Nauk, Kraków 1964, T. 8, s. 138-140.

2. Twórczość Ivana Mażurancicia oraz sylwetki tłumaczy: Władysława Syrokomli oraz Antoniego Bogusławskiego

Ivan Mażuranić był poetą i działaczem narodowym. Na początku swojej twórczości pisał wiersze, które publikowano w czasopiśmie „Danica”. Były to głównie utwory programowe, w których wyrażał swoje poglądy, idee narodowe, odwoływał się w nich do wydarzeń z przeszłości. Interesował się Słowiańszczyzną, uczył się słowiańskich języków: polskiego, czeskiego, rosyjskiego. Mażuranić w swoich tekstach wzorował się najpierw na poezji klasycystycznej, potem na stylu twórców dubrownicko-dalmatyńskich z XVI-XVII wieku oraz na pieśni ludowej i liryce włoskiej. Tłumaczył również wiele tekstów, które ukazywały się w „Danicy”, między innymi przypowieści z rozdziału I, VII, IX, XII i XV *Ksiąg narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* Adama Mickiewicza. Poza tym pisał wiersze o tematyce miłosnej, dla których inspiracją była jego ukochana – Aleksandra Demeter. Utwory liryczne Mażurancicia nie były aż tak wybitne jak dopisane przez niego w 1844 roku brakujące pieśni do eposu Ivana Gundulicia *Osman*. Uważa się, że napisał je mistrzowsko, gdyż wpisują się idealnie w styl oryginału. Dzięki temu osiągnął on dojrzałość twórczą i w tym czasie napisał swoje największe dzieło *Smrt Smail-age Čengića*³.

Władysław Syrokomla był poetą i tłumaczem okresu romantyzmu. Interesował się literaturą ludową. Tłumaczył teksty z języka niemieckiego, rosyjskiego oraz łaciny, a języka czeskiego nauczył się sam. Jest autorem wielu utworów. Od 1860 roku pisał artykuły do czasopisma „Kurier Wileński”⁴.

Antoni Bogusławski natomiast był żołnierzem, dziennikarzem, poetą i tłumaczem. Pisał tomiki poezji, powieści i książki dla dzieci. Tłumaczył teksty z języka serbskochorwackiego, francuskiego i rosyjskiego. Dodatkowo przełożył na język polski kilka pieśni ze zbioru z 1938 roku pod tytułem *Jugosłowiańska poezja ludowa*. Publikował też przekłady wierszy Benešicia, Šenoi, Preradovicia, Mażurancicia, Jakšicia, Jovanovicia-Zmaja, Dučicia, Ilicia, Šanticia, Bojicia i twórców ludowych⁵.

³ Por. Józef Magnuszewski: *Wstęp*. W: Ivan Mażuranić: *Śmierć Smail-agi Czengicia*. Przeł. Antoni Bogusławski, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 1972, s. 14-21.

⁴ Por. W. Kot: *Polskie przekłady poematu Ivana Mażurancicia „Śmierć Smail-agi Čengića”*. W: *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowej*, Polska Akademia Nauk. Kraków 1964, T. 8, s. 139-140.

⁵ Por. Julije Benešić: *Osiem lat w Warszawie*. Przeł. Danuta Cirilić-Straszyńska, Czytelnik, Warszawa 1985, s. 411.

3. Cechy gatunkowe poematu *Smrt Smail-age Čengića*, podział na pieśni oraz przekład ich nazw na język polski

Smrt Smail-age Čengića to utwór synkretyczny, współwystępują w nim elementy liryki, epiki i dramatu. Fabuła jest zwięźle opisana, pokazany jest szybki przebieg akcji, nie ma epizodów, cechy dramatu występują w dialogach postaci, a cechy liryki w formie tekstu oraz w skupieniu się na przedstawieniu emocji podmiotu. Utwór ten ma balladowy charakter, typowy dla okresu romantyzmu⁶. Poemat *Smrt Smail-age Čengića* składa się z pięciu pieśni. W wersji chorwackiej są one zatytułowane: *Agovanje*, *Noćnik*, *Četa*, *Harač* i *Kob*, w pierwszej polskiej wersji z 1896 roku: *Władca*, *Nocny Wędrowiec*, *Hufiec*, *Haracz* i *Sąd*, a w wersji z 1931 roku: *Aga*, *Wędrowiec Nocny*, *Czeta*, *Haracz* i *Los*. Jak widać, polskie nazwy części poematu znacznie się od siebie różnią.

W pierwszym przekładzie *Agovanje* zostało przetłumaczone zupełnie inaczej, mianowicie pieśń tą tłumacz określił mianem *Władca*. Nazwę określającą rządy zastąpił osobą, która je sprawuje. Możemy się domyślać, że było to spowodowane brakiem polskiego ekwiwalentu tego słowa. Co więcej, nie skonkretyzował on owego władcy, nie zasugerował, że chodzi o tureckiego wojskowego. Zastosował on generalizację oraz wykazał się jedną z kompetencji tłumacza, a mianowicie kompetencją encyklopedyczną, musiał bowiem wiedzieć, że chorwackie słowo *agovanje*⁷ odnosi się do zarządzającego wojskiem, czyli do pewnego rodzaju "władcy" dla żołnierzy. Ponadto, nazywając tak pieśń o Smail-adze, nadał tej postaci dodatkowe cechy, spowodował, że czytelnik może przypisać mu pozycję władcy kraju, a nie rządzącego wojskiem tureckim. Dwie kolejne części Syrokomla przetłumaczył dosłownie *Noćnik*⁸ – *Nocny Wędrowiec*, *Harač* – *Haracz*. Inaczej przełożony jest tytuł ostatniej pieśni. Tłumacz zamienił nazwę *Kob* (przeznaczenie/los) na *Sąd*, a nazwy te nie mają wspólnego pola semantycznego. Nie oznacza to jednak, że tytuł pieśni nie ma nic wspólnego z jej treścią. Być może ów „sąd” odnosi się do tego, poematu co spotkało agę, jako konsekwencje jego uczynków. Tłumacz sugeruje tutaj, że wojownika spotkała kara. Nazwa „sąd” jest bowiem mniej neutralna niż nazwa „los” i niesie za sobą wymienione powyżej skojarzenia.

⁶ Por. Józef Magnuszewski: *Wstęp*. W: Ivan Mažuranić: *Śmierć Smail-agi Czengicia*. Przeł. Antoni Bogusławski, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław, 1972, s. 42-43.

⁷ Hrvatski jezični portal, hasło: agovati - gospodariti i vladati kao aga, tłum. panować i władać jako aga, <http://hjp.znanje.hr>, [dostęp: 20.05.17]

⁸ Hrvatski jezični portal, hasło: noćnik – onaj koji se kreće noću, tłum. ten, który podróżuje/porusza się nocą, <http://hjp.znanje.hr>, [dostęp: 20.05.17]

Tytuły pieśni z ostatniego polskiego przekładu w stosunku do oryginału są dosłowne, poza tłumaczeniem pierwszej pieśni *Aga* – w oryginale *Agovanje*. W słowniku wyraz *agovanje* znaczy *władanie jako aga*. Aga w języku tureckim oznacza *pan*, a jego definicja z Encyklopedii PWN to „*Aga - w imperium osmańskim tytuł określający różne kategorie wojskowe wyższego stopnia oraz urzędników i dworzan sultańskich, przysługiwał m.in.: oficerom janczarskim (...)*”⁹ Tłumacz przekształcił tutaj nazwę, a mianowicie dokonał generalizacji¹⁰, uogólnił on znaczenie wyrazu *Agovanje* na rzecz nazwy własnej *Aga*, ponieważ w języku polskim nie istnieje jego dokładny ekwiwalent, jednak, będąc wiernym oryginałowi tłumacz mógł użyć sformułowania *Władanie Agi*, które dawałoby czytelnikowi więcej informacji na temat znaczenia tytułu pieśni. W języku chorwackim *noćnik* oznacza *ten, który porusza się nocą*. Tłumacz zaproponował nazwę *Wędrowiec Nocny*, która jest najbliższym ekwiwalentem w języku polskim odpowiadającym temu słowu. Nazwy dwóch kolejnych pieśni zostały spolszczone, a ostatnia została wiernie przetłumaczona, ponieważ *kob* oznacza *los, przeznaczenie*. Dodatkowo w przekładzie z 1931 roku skorzystano z uzupełnień¹¹, ponieważ zostały umieszczone tu przypisy wyjaśniające turcyzmy i inne wyrazy obcego pochodzenia, które dla przeciętnego czytelnika nie są zrozumiałe.

4. Porównanie oryginału oraz przekładów Władysława Syrokomli i Antoniego Bogusławskiego

Porównując oba polskie przekłady *Śmierci Smail-agi Czengicia* widać, że bliższy oryginałowi jest przekład wykonany przez Bogusławskiego. Syrokomla znacznie odbiega od wersji Mażuranicia. Może to wynikać z faktu, że nie tłumaczył on poematu oryginalnego, lecz jego przekład na język czeski. Prawdopodobnie tłumacz wersji czeskiej – Józef Kolar dokonał kilku rozszerzeń, kilku pominięć, być może popełnił kilka błędów tłumaczeniowych lub źle zinterpretował dany fragment, co sprawiło, że tłumacząc na język polski Syrokomla nie mógł tych błędów wychwycić, pominąć, a przez to również je popełniał. Dodawał również zbędne informacje czy wersy.

W polskim przekładzie z 1931 roku, tłumacz Antoni Bogusławski niemal całkowicie wiernie przełożył oryginał na język polski, zachowując rytmikę i artyzm poematu oraz nie

⁹ Elektroniczna Encyklopedia PWN, hasło: aga <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/aga;3866183.html> [dostęp: 20.05.17]

¹⁰ Por. Krzysztof Lipiński: *Vademecum tłumacza*, wydawnictwo Idea, Kraków 2000. „*Transformacje*” w *procesie przekładu*, s. 123-128.

¹¹ Tamże, s. 123-128.

rezygnując przy tym z ekwiwalencji semantycznej. Dokonał on przekładu na podstawie dosłownego tłumaczenia przygotowanego przez Benešicia. Korzystał ze strategii egzotyzyacji, ponieważ kilka wyrazów z języka chorwackiego i tureckiego w ogóle nie przełożył na język polski i zapożyczył je, być może po to, by czytelnik poznał obce słownictwo i by przekład miał więcej cech wspólnych z tekstem prymarnym. Dodatkowo stosował archaizmy, by stylizować utwór na XIX wiek, w którym toczy się akcja poematu. W sytuacjach kiedy znaczenie danego wyrazu nie byłoby czytelne dla odbiorcy tekstu, generalizował lub konkretyzował pewne słowa, co świadczy o jego rozwiniętej kompetencji retoryczno-pragmatycznej¹². Uzupełniał również zdania o dodatkowe informacje bądź dokonywał inwersji na poziomie stylistycznym. Tłumaczenie to jest niemal zupełnie zrozumiałe dla przeciętnego czytelnika oraz jest bardzo bliskie oryginałowi pod względem treści. W książce *Osiem lat w Warszawie* sam Benešić pisze, że przekład Bogusławskiego jest miejscami doskonały oraz czyta się go lepiej niż oryginał¹³.

Styl i język Mažurancicia jest nie do przetłumaczenia, dlatego też Polak nie zdołał w swoim tłumaczeniu połączyć tradycji, które połączył autor oryginału: ludowej, dubrownickiej i klasycznej, ale udało mu się to zniwelować przez użycie archaizmów, regionalizmów oraz turcyzmów. Miały one na celu przeniesienie polskiego czytelnika do dawnych czasów, czasów trwania akcji. Miały służyć do zaprezentowania obcej Polakom kultury, kultury tureckiej.

5. Recepcja poematu Ivana Mažurancicia *Smrt Smail-age Čengića* w Polsce

W Polsce pojawiły się tylko trzy tłumaczenia poematu Mažurancicia. Problematyka utworu i elementy zawarte w tym dziele, takie jak ludowość i orientalizm były w Polsce popularne w czasie romantyzmu, a nie w okresie wydawania tych przekładów. Dzieło to było czytelne tylko dla osób zainteresowanych literaturą serbską, chorwacką lub słoweńską. Dodatkowo sam Mažuranić nie był zbyt znany w Polsce. Wszystko to mogło świadczyć o

¹² Por. Alicja Pisarska, Teresa Tomaszewicz: *Współczesne tendencje przekładoznawcze*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1966. *Operacje procesu przekładu: Rozumienie*, s. 81-88.

¹³ Por. Julije Benešić: *Osiem lat w Warszawie*. Przeł. Danuta Cirilić-Straszyńska, Czytelnik, Warszawa 1985, s. 394-395.

niezbyt dużej recepcji utworu *Smrt Smail-age Čengića*, jednak pisano o nim w artykułach i w kilku czasopismach w okresie międzywojennym¹⁴.

Najwcześniej o Mažuranciu pisał Władysław Syrokomla na łamach „Kuriera Wileńskiego”, bo już w 1860 roku, kiedy to redaktor tego czasopisma – Adam Kirkor zapoznał go z czeskim przekładem *Śmierci Smail-agi Czengicia*. Syrokomla zafascynowany literaturą ludową szybko zainteresował się tym tekstem¹⁵. Następnie część poematu przełożył Bronisław Grabowski w 1896 roku. W 1902 roku Marian Zdziechowski wydał książkę pod tytułem *Odrodzenie Chorwacyi w poezji wieku XIX. Illiryzm, Stanko Vraz, Iwan Mažuranić, Piotr Preradović*.

W 1923 roku w czasopiśmie „Kurier Poznański” ukazał się artykuł o Iwanie Mažuranciu, o jego życiorysie, o dopisaniu przez niego brakujących pieśni do eposu Ivana Gundulicia *Osman*. Autorka tego tekstu opisuje poemat Mažurancicia jako arcydzieło. Z artykułu dowiadujemy się, że przekład Syrokomli znajduje się w jego dziesiątym tomie poezji wydanym w 1872 roku w Warszawie pod tytułem *Przekład z czeskiego. Śmierć Agi Izmaela Čengisa. Poemat Jana Mažurancicia po serbsku. Z czeskiego tłumaczenia Kollara*. Autorka wyraża żal, że utwór ten nie doczekał się jeszcze dobrego tłumaczenia: *A szkoda wielka, że ten potężny, pełen grozy poemat nie doczekał się dotąd wiernego a pięknego przekładu, na jaki w całej pełni zasługuje*¹⁶. Potem analizuje fragmenty dzieła Mažurancicia. Zachwyca się szczególnie pieśnią trzecią. Uważa, że jest ona najpiękniejsza z całego poematu, ponieważ według niej chorwacki autor doskonale opisał losy słowiańskich chrześcijan.

W 1931 i 1932 roku ukazało się najwięcej artykułów o Iwanie Mažuranciu, ponieważ w 1931 roku Antoni Bogusławski przełożył poemat *Smrt Smail-age Čengića*. W czasopiśmie „Echo Tygodnia” w tamtym czasie ukazał się artykuł zatytułowany *Arcydzieło literatury chorwackiej po polsku*, w którym autor pisze o tym, że właśnie w księgarniach pojawił się pierwszy tom Biblioteki Jugosłowiańskiej pod redakcją Julija Benešicia. Krytykuje on przekład Syrokomli, uważa bowiem, że był on nieściśły w formie jak i w treści, został przełożony „z drugiej ręki”, przez co nie oddał on artyzmu i szczególnych cech tego poematu. Pisze o tym, że przez brak dobrego tłumaczenia utwór ten nie miał szans stać się popularny w Polsce. Przyznaje, że profesor Benešić nie mógł wybrać lepszego tłumacza, który sprostał

¹⁴ Por. W. Kot: *Polskie przekłady poematu Ivana Mažurancicia „Śmierć Smail-agi Čengicia”* W: *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowej*, Polska Akademia Nauk, Kraków 1964, T. 8, s. 138-140.

¹⁵ Por. Tamże, s. 138

¹⁶ *Z literatury chorwackiej*. Ivan Mažuranić. „Kurier Poznański” 1923, nr 73, s. 2-3.

temu zadaniu w znakomity sposób, dokonując wiernego, zgodnego z treścią przekładu z zachowaniem takich rymów jakich użył sam Mažuranić¹⁷.

W „Tygodniku Ilustrowanym” z 1931 roku podana jest niewielka informacja o życiorysie Ivana Mažurancicia oraz krótka wzmianka o tym, że Antoni Bogusławski jest autorem przekładu *Smrt Smail-age Čengića*. W tym samym roku ukazał się artykuł w „Kurierze Warszawskim”, gdzie autor artykułu opisuje dzieło Mažurancicia jako: *narodowy poemat chorwacki oraz zbiór cytatów dla późniejszych pokoleń*¹⁸. Dodatkowo pisze, że dopiero twórczy przekład Bogusławskiego oddał prawdziwego ducha poematu i jedynie wspomina o pierwszym tłumaczeniu dokonany przez Syrokomlę.

W czasopiśmie „Głos Narodu” w 1931 roku ukazał się artykuł w rubryce *Miscellanea słowiańskie* pod tytułem *Biblioteka Jugosłowiańska* autorstwa niejakiego Emge, który przybliży Polakom sylwetki Ivana Mažurancicia i Ivana Cankara, chorwackich twórców, których dzieła zostały wydane przez Bibliotekę Jugosłowiańską. Mówi, że poemat *Smrt Smail-age Čengića* jest znany każdemu Chorwatowi, niezależnie czy jest to chłop, czy też bogaty mieszczanin¹⁹.

W 1932 roku w „Gazecie Literackiej” w rubryce zatytułowanej *Kronika* napisana jest tylko informacja o tym, że w pierwszym tomie Biblioteki Jugosłowiańskiej pod redakcją Julija Benešicia ukazał się przekład *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažurancicia wykonany przez Antoniego Bogusławskiego, a w drugim tomie *Nowele* Ivana Cankara w tłumaczeniu Eli Molé²⁰.

1932 roku ponownie w „Tygodniku Ilustrowanym” pisano o poemacie Mažurancicia, jednak znowu była to tylko wzmianka o tym utworze. W tym samym roku w czasopiśmie „Czas” ukazał się artykuł autorstwa Kazimierza Czachowskiego pod tytułem *Biblioteka Jugosłowiańska*. Autor pisze o sławistyce polskiej, o zainteresowaniu pisarzy krajami słowiańskimi. Zwraca uwagę na fakt, że o Jugosławii pisze się niewiele oraz na to, że założenie przez profesora Benešicia serii wydawniczej pomoże spopularyzować w Polsce literaturę serbską, chorwacką i słoweńską. Porównuje ważność poematu Mažurancicia do *Pana Tadeusza*. Nazywa przekład Syrokomli swobodnym oraz wspomina o fragmentach *Śmierci Smail-agi Czengicia* przetłumaczonych przez Bronisława Grabowskiego i Jana Nitowskiego.

¹⁷ Por. *Arcydzieło literatury chorwackiej po polsku*. „Echo Tygodnia” 1931, nr 11, s. 3.

¹⁸ *Ivan Mažuranić: Śmierć Smail-agi Czengicia*. „Kurier Warszawski” 1931, nr 146, s. 10

¹⁹ Por. Emge: *Miscellanea słowiańskie. Biblioteka Jugosłowiańska*. „Głos Narodu” 1931, nr 299, s. 4.

²⁰ Por. *Kronika*. „Gazeta Literacka” 1932, nr 6, s. 100.

Twierdzi, że tłumaczenie Antoniego Bogusławskiego nie jest idealne, ale *daje czytelnikowi ogólne pojęcie o wartości oryginału*²¹.

Kolejny artykuł o poemacie Ivana Mažurancića ukazał się w 1946 roku w czasopiśmie „Dziennik Polski”, którego autorem jest Vilim Frančić, a zatytułowany jest *Pieśń o ilirskiej Sparcie*. Frančić pisze o tym, że w 1842 roku Macierz Chorwacka powierzyła uzupełnienie *Osmana* Ivana Gundulicia, młodemu, ale jakże zdolnemu poecie Ivanowi Mažurancićowi. Spełnił on wszelkie oczekiwania. Jego tekst doskonale wpisuje się w język Gundulicia, nie widać między nimi różnicy. Jak napisał Frančić: *nie użył ani jednego wyrazu, którego by nie było u Gundulicia, wzywając się całkowicie w rytmikę i słownictwo uzupełnianego wiersza*²². Autor artykułu pisze jednak, że swoją sławę Mažurancić zawdzięcza epopei *Smrt Smail-age Čengića*, która mówi o tragedii Czarnogórców. Dodaje, że fakt ten idealnie wpisuje się w ideę ruchu ilirskiego, którego celem było zjednoczenie Słowian, poemat sugeruje bowiem jedność Czarnogórców z Chorwatami. Pisząc *Smrt Smail-age Čengića* Mažurancić czerpał informacje z wielu źródeł, m.in. słuchał opowieści świadków bitwy oraz odwiedził Czarnogórę. W dalszej części Frančić broni Słowian, pisząc o stosunku Europejczyków do nich. Mówi, że traktowani są jak barbarzyńcy, a tak naprawdę walczą w imię krzyża, bronią chrześcijaństwa przed islamem, zwyciężają nad Turkami. Pisząc o języku Mažurancića, Frančić wymienia trzy wpływy: poezję dubrownicką, poezję ludową i klasyków rzymskich. Podkreśla, że to właśnie synteza tych elementów sprawiła, że został on okrzyknięty *niedoścignionym wzorem jako pisarz doskonały*, a jego dzieło stało się wieczne, ponieważ zna je każdy Chorwat. Jest ono *arcydziełem literatury chorwackiej* dzięki swoim walorom artystycznym i idei etycznej²³.

W czasopiśmie „Pamiętnik Słowiański” pojawiło się kilka artykułów na temat poematu Mažurancića, a mianowicie dwa w 1965 roku w tomie nr 15, w 1966 roku w tomie nr 16, w 1967 w tomie nr 17 i w 1969 roku w tomie nr 19. W tomie nr 15 ukazały się artykuły: Jana Wierzbickiego o tytule *Nowa monografia o Ivanie Mažuranciću* oraz Jadwigi Stadnikiewicz *Studium o artyzmie Ivana Mažurancića*.

W swojej pracy Wierzbicki pisze o monografiach dotyczących Ivana Mažurancića. Pierwsza z nich została napisana przez Antuna Baraca, jednak posiadała wiele luk i niedopowiedzeń, które postanowił uzupełnić Milorad Živančević. Wierzbicki pisze, że wcześniejsze prace Mažurancića ukazywały się *bez krytycznego aparatu i bibliografii* oraz

²¹ Kazimierz Czachowski: *Biblioteka Jugosłowiańska*. „Tygodnik Ilustrowany” 1932, nr 15, s. 257-258.

²² Vilim Frančić: *Pieśń o ilirskiej Sparcie*. „Dziennik Polski” 1946, nr 328, s. 4.

²³ Por. Tamże.

bez biografii pisarza, dodatkowo podkreśla, że bibliografie te były niepełne, a często nawet mylne. Živančević natomiast wykazał się sumiennością, zaprezentował on *kompletny przegląd wszystkich dostępnych źródeł, możliwie pełną biografię pisarza, obszernie wywody o charakterze bibliograficznym, [...] rozważania nt. pracy poety i genezy jego dzieł*²⁴. Dodatkowo Živančević ustalił autorstwo Mažurancica dla wielu tekstów uznawanych za anonimowe. Wierzbicki, chcąc podkreślić więź Mažurancica z Polską wspominał, że był on jednym z pierwszych tłumaczy Mickiewicza, dodał jednak, że monografia Živančevicia nadal posiada luki, a jej autor jest krytykiem zbyt życzliwym. W dalszej części pisze o wpływie Byrona na Mažurancica przy pisaniu *Śmierci Smail-agi Czengicia*, na co z kolei nie zwraca uwagi Živančević. Jego kolejnym błędem jest przypisanie Mažurancicowi autorstwa zakończenia jednego z tłumaczeń fragmentów *Ksiąg narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* Adama Mickiewicza. Wierzbicki wyjaśnia więc, że Mažurancić tylko przetłumaczył fragment innego rozdziału i połączył dwa teksty w jeden²⁵.

Jadwiga Stadnikiewicz w swoim artykule mówi o rozprawie Ivo Frangeša pod tytułem *Mažuraničeva umjetnost*, która została wydana z okazji 150 rocznicy urodzin pisarza w 1964 roku. Jej autor pisze o Mažurancicu jako o twórcy nowoczesnego i artystycznego, chorwackiego języka literackiego. Analizując jego twórczość wyodrębnia trzy fazy rozwoju poety: pierwsza to okres przygotowujący do pracy nad dopełnieniem *Osmana*, druga to praca nad dopełnieniem i trzecia to praca nad utworem *Smrt Smail-age Čengića*. Frangeš zaczyna od znaczącego utworu *Vjekovi Ilirije*, który łączy z czwartą pieśnią *Smrt Smail-age Čengića – Haracz*, gdyż w obu tekstach dopatruje się *idyllicznego obrazu ilirskich pól*. Frangeš pisze, że dojrzałość twórczą Mažurancica widać w jego minimalnym, ale jednocześnie mistrzowskim operowaniu środkami artystycznymi, powtarzaniu nie tylko wyrazów, ale i całych wersów. Dodaje, że Mažurancić jest zależny od okresu iliryzmu, ale w tym samym czasie wyrasta ponad nim, co jest możliwe tylko dzięki jego niezwykłości i doskonałości jako artysty. Kolejną część swojego wywodu Frangeš poświęca uzupełnieniu *Osmana*, dokonanego przez Mažurancica, wskazuje, że nie chciał się on uniezależnić od oryginału, lecz dzięki niemu chciał udoskonalić artystycznie siebie jako twórcę. Ostatnia część rozprawy dotyczy poematu *Smrt Smail-age Čengića*. To właśnie tutaj Frangeš pisze o języku Mažurancica: *język starej i nowej literatury chorwackiej, język poezji ludowej, rytmika Gundulicia i Kaczicia, ludową i Wergilowską technikę poetyckiego obrazowania, romantyczną patetyczność indywidualnych*

²⁴ Jan Wierzbicki: *Nowa monografia o Ivanie Mažurancicu*. „Pamiętnik Słowiański” 1965, T. 15, s. 219.

²⁵ Por. Tamże, s. 217-222.

osobowości oraz skłonność w kierunku klasycyzmu²⁶. To właśnie przez ten charakterystyczny dla Mażurancica język, fragmenty jego poematu nie są przetłumaczalne, a co za tym idzie niemożliwe jest przekazanie jego wartości artystycznej innym narodom²⁷.

W 1966 roku w tomie nr 16 „Pamiętnika Słowiańskiego” ukazała się praca Józefa Magnuszewskiego pod tytułem *Od Nabuchodonozora do Smail-agi Czengicia*. Porównuje on w niej dwa znane dzieła chorwackiej literatury: *Judytę* Marka Marulicia oraz *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mażurancica. Dopatruje się w nich wielu podobieństw, jednym z nich jest sam temat, czyli walka z Turkami, gdzie zabicie tyrana wyswobadza naród z ucisku. Wskazuje, że w obu utworach toczy się walka dobra ze złem, światła z ciemnością. Porównuje on Smail-agę i Holofernesa, Judytę i czetę, podkreśla jednak, że w poemacie Mażurancica widoczny jest „nowoczesny” patriotyzm, umiłowanie ojczyzny i walka o nią. Nie ma tu również jednego bohatera, który byłby odpowiednikiem Judyty, jest zaś czeta, bohater zbiorowy, co doskonale wpisuje się w ideę iliryzmu (zjednoczenia). Magnuszewski pisze, że pieśni *Śmierci Smail-agi Czengicia* są podobne nie tylko do *Judyty*, ale mają swoje źródła również w pieśniach ludowych. Na końcu swojego artykułu dodaje, że Mażurancic czerpał z epiki ludowej przy kreowaniu tyrana-okrutnika, który był uosobieniem zła, z romantyzmu zaś, gdy postanowił nadać bohaterom ich złożoność²⁸.

W tomie nr 17 „Pamiętnika Słowiańskiego” z 1967 roku znajduje się artykuł Krzysztofa Wrocławskiego pod tytułem *Mażurancicowski numer „Kola”*. Pisze on o jednym z numerów czasopisma chorwackiego „Kolo”, który całkowicie został poświęcony Mażurancicowi. Zamieszczone w nim zostały referaty nt. chorwackiego poety. Były one podzielone na cztery tematy: Mażurancic jako polityk, jako literat, przekłady *Śmierci Smail-agi Czengicia* oraz stosunek Mażurancica do innych dziedzin sztuki. Jak pisze Wrocławski, poemat *Smrt Smail-age Čengića* jest dziełem życia Mażurancica i na stałe zapisał się w historii literatury nie tylko chorwackiej. Został przełożony na 16 języków i doczekał się 50 wydań²⁹.

W 1969 roku w tomie nr 19 „Pamiętnika Słowiańskiego” pojawił się tekst ponownie Józefa Magnuszewskiego pod tytułem *Od „Grobnickiego Pola” Demetra do*

²⁶ Jadwiga Stadnikiewicz: *Studium o artyzmie Ivana Mazurancica*. „Pamiętnik Słowiański” 1965, T. 15, s. 225.

²⁷ Por. Tamże, s. 223-227.

²⁸ Por. Józef Magnuszewski: *Od Nabuchodonozora do Smail-agi Czengicia*. „Pamiętnik Słowiański” 1966, T. 16, s. 3-25.

²⁹ Por. Krzysztof Wrocławski: *Mażurancicowski numer „Kola”*. „Pamiętnik Słowiański” 1967, T. 17, s. 247-248.

Mažuranciovskij „*Śmierci Smail-agi Czengicia*”. Autor porównał Smail-agę z Batu-kanem – bohaterem Grobnickiego Pola. Podobieństwo Mažurancicia i Demetra wynika z tego, że tworzyli oni w jednym okresie – iliryźmie, pisali ten sam rodzaj – epikę, którą łączyli z liryką i dramatem, oraz mieli podobne poglądy dotyczące literatury. Obaj w swoich utworach inspirowali się, jak pisze Magnuszewski: tradycją klasyczną, dalmatyńsko-dubrownicką, poezją ludową i literaturą światową. Podobieństwo poematów widać m.in. w braku ciągłej fabuły epickiej, przenika ją liryka, a dzieła składają się z szeregu obrazów. Oba dzieła poruszają temat wolności, dwie strony reprezentują dwa skrajne systemy etyczne, ściera się tu wolność z tyranią, sprawiedliwość z przemocą. Dwaj okrutnicy są do siebie bardzo zbliżeni, są postaciami złożonymi. Oboje są *zamknięci w sobie, wyłączeni z otoczenia, przeżywają gniew i wstyd*, obaj są opisani przy pomocy hiperboli jako człowiek-szatan, obaj przeżywają chwilę lęku i niemocy. Śmierć każdego z nich staje się jednocześnie zwycięstwem uciemiężonych, zwycięstwem dobra nad złem³⁰.

Jan Wierzbicki w swojej książce pod tytułem *Z dziejów chorwacko-polskich stosunków literackich w wieku XIX*³¹ z 1971 roku, pisząc o Mažuranciu zwraca uwagę na jego zainteresowanie Mickiewiczem, jaki wpływ polski romantyzm miał na niego i na iliryzm, oraz o jego przekładach utworów Mickiewicza. Nie dowiadujemy się niczego o recepcji Mažurancicia w Polsce.

Najwięcej pisano o poemacie Mažurancicia w czasie, kiedy Julije Benešić postanowił założyć serię wydawniczą Biblioteka Jugosłowiańska i w jej pierwszym tomie umieścić przekład Antoniego Bogusławskiego. W kilku czasopismach w tamtym czasie pisano o jego tłumaczeniu, uważając, że jest ono o wiele lepsze niż przekład Władysława Syrokomli. W każdym artykule znajduje się opinia, że poemat Mažurancicia to najważniejszy utwór tego autora, arcydzieło literatury chorwackiej, porównywano go nawet do *Pana Tadeusza*. W czasie ukazania się poematu *Smrt Smail-age Čengića* tylko czasopismo „Kurier Wileński” zainteresowało się tym utworem, ponieważ w tamtym okresie w Wilnie panowała atmosfera słowianofilstwa³². W latach 60. XX w. ukazało się kilka artykułów w czasopiśmie „Pamiętnik Słowiański”, które porównywały utwór Mažurancicia do innych tekstów z dorobku literatury chorwackiej, między innymi do *Judyty* Marka Marulicia.

³⁰ Por. Tamże, s. 55-74.

³¹ Jan Wierzbicki: *Z dziejów chorwacko-polskich stosunków literackich w wieku XIX*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971, s. 24-25.

³² Por. W. Kot: *Polskie przekłady poematu Ivana Mažurancicia „Śmierć Smail-agi Čengicia”* W: *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowej*, Polska Akademia Nauk, Kraków 1964, s. 138.

6. Bibliografia

Ivan Mažuranić: *Śmierć agi Izmaela Czengisa*. Przeł. Władysław Syrokomla, Wilno 1862.
<http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/plain-content?id=11174> [dostęp: 31.05.17]

Ivan Mažuranić: *Śmierć agi Izmaela Czengisa*. Przeł. Władysław Syrokomla, wyd. Księgarnia Polska, Lwów 1884.

Ivan Mažuranić: *Śmierć Smail-agi Czengicia*. Przeł. Antoni Bogusławski (przedmowa dr Milutina Cihlara- Nehajeva), wyd. Dom Książki Polskiej, Warszawa 1931.

Ivan Mažuranić: *Śmierć Smail-agi Czengicia*. Przeł. Antoni Bogusławski (opracował Józef Magnuszewski), wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1972.

Jan Wierzbicki: *Nowa monografia o Iwanie Mažuranciu*. „Pamiętnik Słowiański” 1965, T. 15.

Jadwiga Stadnikiewicz: *Studium o artyzmie Ivana Mažurancica*. „Pamiętnik Słowiański” 1965, T. 15.

Józef Magnuszewski: *Od Nabuchodonozora do Smail-agi Czengicia*. „Pamiętnik Słowiański” 1966, T. 16.

Krzysztof Wrocławski: *Mažuranciovski numer „Kola”*. „Pamiętnik Słowiański” 1967, T. 17.

Józef Magnuszewski: *Od "Grobnickiego Pola" Demetra do Mažuranciovskiej "Śmierci Smail-agi Czengicia"*. „Pamiętnik Słowiański” 1969, T. 19.

Marian Zdziechowski : *Odrodzenie Chorwacyi w poezji wieku XIX. Illiryzm, Stanko Vraz, Iwan Mažuranić, Piotr Preradović*, Kraków 1902.

Vilim Frančić: *Pieśń o Ilirskiej Sparcie*. „Dziennik Polski” 1946, nr 328, s. 4.

Arcydzieło literatury chorwackiej po polsku. „Echo Tygodnia” 1931, nr 11, s.3.

Kronika. „Gazeta Literacka” 1932, nr 6, s. 100.

Nowe poezje. Wyprawa w przeszłość. „Tygodnik Ilustrowany” 1932, nr 16, s. 257-258.

Książki. „Tygodnik Ilustrowany” 1931, nr 32, s. 11.

Kronika Literacka. „Kurier Warszawski” 1931, nr 146, s. 10.

Kazimierz Czachowski: *Biblioteka Jugosłowiańska.* „Czas” 1932, nr 59, s. 3.

Mały słownik pisarzy zachodniosłowiańskich i południowosłowiańskich. Red. J. Magnuszewski, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973, s. 299-300. [hasło: Ivan Mažuranić]

Z literatury chorwackiej. Ivan Mažuranić. „Kurier Poznański” 1923, nr 73, s. 2-3.

Emge: *Miscellanea słowiańskie.* Biblioteka Jugosłowiańska „Głos Narodu” 1931, nr 299, s. 4.

W. Kot: *Polskie przekłady poematu Ivana Mažuranicia „Śmierć Smail-agi Čengicia”* W: *Sprawozdania z posiedzeń komisji. Styczeń-Czerwiec 1964.* Wyd. Polska Akademia Nauk, Kraków 1964. s. 137-140.

Jan Wierzbicki: *Z dziejów chorwacko-polskich stosunków literackich w wieku XIX.* Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971, s. 24-25.

Julije Benešić: *Osiem lat w Warszawie.* Przeł. Danuta Cirilić-Straszyńska, Czytelnik, Warszawa 1985.